

ЈАСМИНА ЈОВАНОВИЋ
АЛЕКСАНДАР РАДИВОЈЕВИЋ*

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПРИКАЗ СОКОБАЊЕ

Садржај: Сокобања се одликује дугим и континуираним развојем туризма. Године 1837. евидентиран је први гост бање. Од тада па до наших дана Сокобања заузима значајно место у развоју бањског туризма Србије. Од 1975. године, према броју туриста и њихових ноћења, Сокобања се налази на другом месту. Рекордна посета туриста од 98.471 остварена је 1987. године, а рекордни број ноћења туриста остварен је 1986. године од 840.484. У овом раду указује се на повољности туристичко-географског положаја, разноврсно богатство природних и антропогених туристичких вредности и материјалну базу од значаја за развој туризма у Сокобањи. Такође, истичу се основне карактеристике и тенденције досадашњег и могућности даљег развоја туристичког промета.

Кључне речи: Сокобања, туризам, туристичке вредности, промет туриста, материјална база, тенденције развоја.

Abstract: The spa resort Sokobanja has undergone a long and continual tourism development. In the year 1827. the first guest was registered. Since then, Sokobanja has occupied a significant place in the development of Serbian spa tourism. According to the number of visits and night-beds, Sokobanja has held the second place since 1975. The record number of visits (98.471) was achieved in 1987. and the record number of night-beds (840.484) in 1986. This paper points to the advantages of the tourism-geographic position of Sokobanja, significant and versatile treasure of its natural and anthropogenic resources, as well as the material basis for its tourism development. In addition, the basic features and tendencies of the so far development are highlighted and possibilities for further tourism development are considered.

Key words: Sokobanja, tourism, tourism resources, tourist flow, material basis, developmental tendencies.

Увод

Туризам у Сокобањи има дугу, богату и разноврсну традицију. Његов развој заснива се на повољном туристичко-географском положају, као и на значајном богатству природних и антропогених туристичких вредности. Од посебног је значаја комплементарност бање са непосредним планинским окружењем.

Промет туриста у бањама Србије један је од најзначајнијих показатеља њихове туристичке атрактивности, степена изграђености и искоришћености материјалне базе, повољности туристичко-географског положаја и конкурентности на туристичком тржишту. Анализом података о броју туриста и броју остварених ноћења, по годинама и периодима, и методом компарације омогућава се утврђивање степена развијености туризма у Сокобањи и њеног места међу осталим бањама

* Мр Јасмина Јовановић, асистент, Географски факултет, Студентски трг 3/3, Београд.

Мр Александар Радивојевић, асистент, ПМФ у Нишу, Одсек за Географију, Вишеградска 33, Ниш.
Рад представља резултате истраживања пројекта 146015 које финансира Министарство науке и заштите животне средине Србије.

Србије. Статистика бележи промет у око 30 бања, од којих 4 водеће остварују 53% до 55% укупног туристичког промета. Сокобања са 14% укупног туристичког промета налази се на другом месту, иза Врњачке бање која реализује 26% од укупног бањског туристичког промета.

Проучавањем регионалних приоритета за развој туризма у Србији, Сокобања је део Нишко-Сокобањске регије која се са 2.534 поена налази на другом месту после Ђердапске туристичке регије, која има 2.772 поена (Николић. С., 1984).

Туристичко – географски положај

Сокобања се налази у централном делу Источне Србије, на простору између Тимочког басена, са једне стране и Моравског басена са друге. Смештена је у Сокобањској котлини, коју окружују Ртањ, Девица и Озрен. Положајем између ауто-пута у Поморављу и регионалног пута у долини Тимока, Сокобања има индиректну контактну позицију у односу на значајне саобраћајнице и важније туристичке правце Србије. Погодност туристичко-географског положаја изражена је не само у предеоној разноврсности већ и у повољном односу према моравској долини, која представља најзначајнији правац туристичких кретања у нашој земљи. Најзначајнију доступност Сокобањи представља регионални пут Књажевац–Сокобања–Алексинач, који на удаљености од 30 km обезбеђује Сокобањи везу са ауто-путем међународног значаја Е 75. Ова саобраћајница, повезује Сокобању са свим већим географским целинама Србије. Предност туристичког положаја Сокобање огледа се у њеном повољном просторном односу према већим градским центрима и просторима веће густине насељености. У првој зони друмске удаљености – до 100 km од Сокобање налазе се Алексинач, Ниш, Зајечар и Бор. Другу зону удаљености – до 200 km чине: Врање, Лесковац, Јагодина, Параћин, Краљево, Чачак, а трећу зону образују центри удаљености – од 200 km до 500 km: Београд, Нови Сад, Сомбор, Суботица (Радивојевић. А., 2005).

Природне туристичке вредности

Природне туристичке вредности Сокобање бројне су и разноврсне. Оне чине основу за развој туризма у бањи. Посебно се истичу термоминерални извори, који су условили развој здравствено-лечељне функције бање.

Термоминерални извори Сокобање чине примарни туристички ресурс, који у основи одређује здравствено-лечељну функцију бање и окосницу развоја туризма. Познавање и коришћење термалних вода има своју дугу традицију. Материјални трагови указују на њихово искоришћавање из периода владавине Римљана. Бања је интензивно коришћена и у доба Турака, када је била и једина варошка бања на тлу Србије. Сокобањски термоминерални извори једни су од првих проучених у Србији. Прве хемијске анализе термалне воде потичу из 1835. године, када су дефинисане и њене основне карактеристике од значаја за лечење. Извори Сокобање спадају у групу минералних и термалних вода карстних подручја. Одликују се повећаном минерализацијом и повећаном радиоактивношћу, што им даје посебан балнеолошки значај (Протић Д., 1995). Главно термално врело представља извор Парк. Термална вода избија у старој каптажи (купатило Амам). Термални извор Преображење налази се у централном градском језгру, на простору старог купатила – Милошевог купатила. Термални извори Бањица I и Бањица II лоцирани су на излазу реке Моравице из клисуре, на левој обали. У централном бањском језгру, непосредно поред старог купатила Амам смештен је термални извор Моравица. Извор је у непосредном окружењу централног бањског парка. Извор Д. Јовановић (Лептерија) налази се у

клизуре реке Моравице, на десној обали. Вода овог термалног врела није каптирана, тако да није директно укључена у туристичку понуду Сокобање. Термална вода користи се за лечење купањем и инхалирањем уз примену савремених поступака балнеотерапије, физиотерапије, кинези терапије и аеросол терапије, у за то специјалним установама. Медицинске индикације термалних извора су: бронхијална астма, хронични бронхитис, реуматизам, стање након повреда и хируршких интервенција... Изоловани или у посебним програмима, термоминерални извори са климатским карактеристикама Сокобање користе се у здравствено-лечилишне или превентивне сврхе.

Са аспекта развоја туризма планине Ртањ, Девица и Озрен су од велике важности, јер поспешују развој бањског туризма. Ртањ се одликује пејзажно декоративним и угодним планинским амбијентом. Саобраћајно је приступачан из правца Сокобање. Ртањ, као планина са атрактивним потенцијалом за развој туризма, и туристичким вредностима отвара могућности за развој излетничко-рекреативног, летњег и зимског спортско-рекреативног, ловног и сеоског туризма. Бројни видиковци Озрена и Девице, чине ове планине интересантним за излете и шетње. Са видиковца Пољаница пружа се могућност сагледавања разноврсних пејзажа ка Ртњу, стеновитом теснацу Моравице, старом утврђењу Сокоград. Атрактивном потенцијалу Озрена доприноси и стимулативна субпланинска клима, на основу које је, а према функционалној класификацији, Озрен и сврстан у групу планина опоравилишта (Станковић С., 2000). Водопад Рипалка повећава свеукупни атрактивни потенцијал овог простора. Из правца Сокобање сви туристички локалитети на Озрену (Беле воде, Шопур, Очна болница) саобраћајно су повезани. Посебне туристичке вредности представљају клисура реке Моравице и Сеселачка пећина.

Ртањ, Озрен и Девица са аспекта туризма су неискоришћени. Значај њиховог туристичког активирања, огледа се кроз комплементарност са бањским туризмом, чиме би се употпунила туристичка понуда Сокобање. Употпуњавање бањског са планинским туризмом овај простор чини погодним за рекреативна туристичка кретања. Због тога је неопходно "комплексно и комплементарно сагледавање развоја бањског и планинског туризма, како би се остварили бољи економски и друштвени ефекти валоризације постојећег природног и створеног богатства" (Станковић С., Јовановић В., 2006).

Сокобању карактеришу повољне климатске карактеристике, које јој дају обележја бањско-климатског, туристичког и здравственог центра. Средња годишња температура ваздуха износи 10,29°C. Најхладнији месец је јануар са просечном температуром од -1,25°C, а најтоплији је јул 21,4°C. Просечан број дана у години са температуром ваздуха изнад 18°C, који је погодан за туристичка кретања и сматра се туристичком сезоном, износи 92 дана. Просечна температура у зимском периоду износи - 0,6°C, у пролеће 10,6°C, лето 20,2°C и у јесен 12,0°C. Годишња количина падавина је 599 mm. Максимум падавина је у мају (85mm), а минимум у августу (46 mm). Релативна влажност ваздуха највећа је у зимским месецима: децембару (83%), јануару (82%) и фебруару (81%), а најмања у периоду април (68%) - август (69%). Годишња вредност инсолације у Сокобањи износи 1.861,5h, односно просечно 5,09h дневно. Највећу вредност инсолације имају месеци: јун (224 h), јул (227 h), август (262 h), и септембар (208 h).

На значај комплементарности бањског и планинског, посебно здравствено-лечилишног туризма указују и биогеографске туристичке вредности. Здравствено-рекреативну, пејзажну, естетску и амбијенталну вредност вегетације Сокобање значајно повећава планинска вегетација. Присутне су и листопадне и четинарске шуме, ливаде и пашњаци. Посебну биогеографску вредност Сокобање чини и самоникло лековито биље. Овај крај од давнина је био познат по лековитом биљу

(ртањски чај, мајчина душица, кантарион). Истраживањима је утврђено присуство око 200 врста. Лековито биље има вишеструке туристичке вредности, како за сам простор Сокобање (здравствена функција, естетска атрактивност простора), тако и за активност туриста (брање лековитог биља у еколошки очуваном простору). Брање лековитог биља и скупљање шумских плодова су специфичне и недовољно искоришћене туристичко-рекреативне могућности за обогаћивање туристичког боравка или чак примарни мотив боравка за поједине сегменте тражње (Марић Р., Радовић М., 1997).

За развој туризма у Сокобањи, велики значај придаје се уређењу паркова и шеталишта у бањи. О томе сведочи и чињеница да је бања почетком 19. века имала простран, добро уређен парк површине 1,5 ha, док данас он обухвата 4 ha. Бањски паркови и шеталишта оплемењују овај простор за одмор и рекреацију. Лечилишном третману, одмору и рекреацији доприноси богатство зеленила Сокобање и значајне, разноврсне вегетације на планинама у њеном непосредном окружењу.

Комплементарност планинског туризма са бањским значајна је и са аспекта ловног туризма. Вредност овог простора огледа се и кроз бројна станишта дивљачи високог лова (вук, срна, дивља свиња, лисица) и станишта пернате дивљачи (фазан, јаребица, дивљи голуб, дивља патка). Од значаја за туризам је и спортски риболов. Развоју спортског риболовног туризма доприноси поред реке Моравице и Бованско језеро које је у непосредној близини Сокобање.

Антропогене туристичке вредности

Незаобилазан сегмент у обликовању туристичке понуде Сокобање су антропогене туристичке вредности. По атрактивности дејства они су комплементарни и доприносе обогаћивању садржаја боравка туриста. На основу туристичке вредности, могућностима валоризације и облику појављивања могу се поделити на: културно-историјске споменике и културно-туристичке манифестације.

Најатрактивнији антропогени туристички мотиви који су представљени вредним културно-историјским споменицима су: Сокоград, остасци Антикe - археолошка налазишта, турско купатило "Амам", манастир Св. Арханђела, зграда Милошевог конака, црква Св. Преображења Господњег, спомен чесма Милоша Обреновића и споменик палим борцима у ратовима од 1912. до 1919. године.

Сокоград је смештен у еколошки очуваном амбијенту туристички атрактивног излетишта Лептерија, у клисури реке Моравице. Утврђење је настало у периоду освајања ових простора од стране Римљана (I век пре нове ере). Касније, током бурних историјских догађаја на овом простору није губио значај. Сокоград представља споменик културе од националног значаја. Доживљај туриста који посете овај локалитет је изузетан. Видиковац са кула овог древног града омогућава сагледавање особених визуелних вредности овог простора.

Остаци Антикe на територији Сокобање су бројни. Најзначајнији су: Тетомиров град, Рујевица, Трубаревачко градиште, Латински град и Липов трап.

Турско купатило "Амам" налази се у централном бањском парку, са кадом коју је користио Кнез Милош Обреновић. Купатило је из периода Римљана, о чему сведоче материјални трагови – фрагменти античких опека. Мања купатила су из периода владавине Турака. Купатило је више пута обнављано како би задржало историјску вредност, туристичку атрактивност и здравствено-рекреативну функционалност.

Манастир Св. Арханђел (у народу позната под именом Јерменчић) удаљен је 8 km од Сокобање. Смештен је на северној падини Озрена, на око 850 m н.в. у природно живописном амбијенту, окружен буковом шумом. У непосредној близини

манастира налази се велики број извора, од којих је два каптирао хајдук Вељко. О настанку овог манастира (у време турске владавине на овом простору) постоје различита народна предања. Спомен чесма поред манастира саграђена је 1874. године, а звоник 1875. године. Са сигурношћу се зна да је манастир обновљен за време Првог српског устанка, по наређењу Карађорђа. Последња реконструкција била је 1992. године. Сваке године 26. јула, на Аранђелов дан одржава се народни сабор (Петровић С., 2004).

Зграда Милошев конак саграђена је за потребе администрације Кнежевине Србије. Адаптирана је у угоститељски објекат, који је директно укључен у туристичку понуду Сокобање.

Црква Св. Преображења Господњег саграђена је 1892. године, поред остатака старе цркве коју је подигао краљ Милутин. Црква поседује јеванђеље из 1836. године на коме је оригинални потпис кнеза Милоша и поседује архиву од 1835. године.

Спомен чесма Милоша Обреновића налази се на улазу у Сокобању, поред археолошког локалитета Требич. Подигнута је 1860. године. Иако је више пута обнављана задржала је аутентични изглед.

Споменик палим борцима у ратовима од 1912. до 1919. године налази се у оквиру централног градског шеталишта, недалеко од купатила Амам.

Већина културно-туристичких манифестација је локалног или регионалног значаја. За време летње туристичке сезоне, у Сокобањи се у оквиру бањског културног лета организују бројне манифестације, које употпуњују садржај боравка туриста, али делују и као мотив привлачења одговарајућих сегмената тражње. Нивоом атрактивности и туристичке привлачности посебно се истичу: Прва Хармоника Србије; Златне руке - сабор народног стваралаштва, обичаја, заборављених народних јела (манифестација има локалну контрактивну зону туристичке привлачности); Свети Јован биљобер – манифестација којом се организује брање лековитог биља на обронцима планине Ртањ. Ова манифестација последњих година добија на значају, тако да се њена контрактивна зона шири (Радивојевић А., 2005).

Материјална база туризма

Изградњом првих смештајних објеката у Сокобањи, средином XIX века, почиње њен туристички развој. Године 1932. подигнута је прва вила комерцијалног типа за смештај бањских гостију. Од тада па до краја четврте деценије XX века Сокобања располаже са девет комерцијалних вила, које су се и после Другог светског рата сврставале у њене основне смештајне капацитете. Највећи напредак у изградњи материјалне базе Сокобање учињен је између 1975. и 1987. године. У том периоду изграђено је шест хотела, колико их и данас има. Материјална база туризма у Сокобањи тада добија црте, које је задржала до данашњих дана (Поповић И., 1995).

Данас Сокобања располаже са 12.844 лежаја у објектима различитих намена и категорија. Структуру смештајне рецептиве карактерише изразита диспропорција између основних и комплементарних смештајних објеката и то у односу 89:11 у корист комплементарних. Од основних смештајних објеката у Сокобањи издвајају се хотели „Здрављак” (540 лежаја), „Моравица” (200 лежаја), „Сунце” (260 лежаја) и „Бањица” (280 лежаја). Хотели располажу разноврсним спортским теренима (унутар и ван њих) и на тај начин доприносе развоју спортско-рекреативног туризма, а хотели „Здрављак” и „Моравица” располажу и салама за потребе конгресног туризма. Хотели су лоцирани у најлепшим деловима бање и саобраћајно су лако приступачни, са добро организованим паркинг простором. Око свих хотела налазе се природне и уређене парковске површине, шеталишне стазе које доприносе њиховој атрактивности.

Здравствено-лечилишни туризам у овим хотелима заступљен је као примарни. Поред ових хотела истиче се одмаралиште „Лептерија” (30 лежаја), смештено у природно заштићеном амбијенту, на удаљености од 4 km од централног бањског језгра. Посебну категорију смештајних капацитета чини здравствени објекат, стационарског типа, Специјална болница, на удаљености од 3 km и Завод на Озрену, на удаљености од 4km од бањског центра. Болница располаже са 380 лежаја, а Завод са 280 лежаја и добро су саобраћајно повезани са централним језгром бање. Болница и Завод смештени су на планинској ливади у окружењу комплекса озренских шума. Лечење пацијената у ове две установе заснива се на комплементарној примени природних лековитих фактора, савремених метода и достигнућа у области балнеоклиматологије и одговарајућих лекова.

Садашње стање смештајних објеката, и поред значајног броја лежаја, није задовољавајуће у погледу квалитета услуга и комфора гостију. То се одражава на смањену попуњеност смештајних капацитета и дужину боравка туриста. Хотели се налазе дуги низ година у процесу власничке трансформације, што отежава неопходна инвестициона улагања за адаптацију и одржавање.

Развој смештајне рецептиве у приватном сектору још увек је у иницијалној фази. У приватном власништву гостима бање у понуди су комплетне услуге смештаја (укупно 40 лежаја) и исхране у пансиону „Палма” (10 апартмана) и „Лав” (4 апартмана). Приватни смештај не задовољава потребан савремени и квалитетни ниво услуга. С обзиром да се велики број домаћинстава бави нелегалним издавањем лежаја, није урађена потребна категоризација соба и отежано је установити њихов тачан број.

Поред смештајних капацитета највећа концентрација угоститељских објеката је у централном делу бање. Бања има 19 угоститељских јединица и 5.451 седиште у друштвеном сектору. Број угоститељских јединица и седишта у приватном сектору је двоструко већи. За развој туризма најзначајније су угоститељске пословне јединице из састава Хотелско-туристичког предузећа „Лептерија”. Са 1.020 седишта, ово туристичко предузеће учествује са 42,4% у укупној структури угоститељских капацитета у друштвеном сектору.

Досадашњи ниво туристичке валоризације Сокобање није задовољавајући. У циљу већег и бољег развоја здравствено-лечилишне и туристичке функције Сокобање неопходно је веће материјално улагање. „Стање се до извесне мере може поправити комплементарним развојем бањског и планинског туризма... Комплементарност развоја подразумева синхронизованост у изградњи објеката, обогаћивање понуде, умножавање елемената садржаја боравка, целогодишње пословање, заједнички наступ на домаћем и иностраном туристичком тржишту, трајну и добро осмишљену пропаганду, виши степен коришћења природних лековитих фактора” (Станковић С., Павловић С., 2005).

Промет туриста и ноћења

Сокобања спада у центре са најдужом традицијом развоја туризма у Србији. Евидентирање и праћење броја туриста и њихових ноћења у Сокобањи почиње од тридесетих година прошлог века. Према архивском списама, 1837. године евидентиран је први гост који је упућен у бању на лечење, опоравак и рехабилитацију. (Марић Р., Радовић М., 1997). Године 1933. Сокобању је посетило 1.566 гостију који су остварили 22.265 ноћења. Две године касније, 1935. у Сокобањи број регистрованих гостију је 3.889, са оствареним бројем ноћења од 22.210. У наредних пет година број гостију се смањује. Године 1939. било је 1.745 туриста који су остварили 8.295 ноћења. Разлика између малог броја гостију и великог броја остварених ноћења указује на већу просечну дужину боравка гостију, који су

Сокобању у то време користили искључиво ради лечења. У истом периоду, 1933.-1939. година Сокобања се по обиму оствареног промета туриста налазила на другом месту, иза Врњачке Бање, а по броју остварених ноћења у бањама Србије Сокобања се налазила на седмом месту, иза Врњачке Бање, Бање Ковиљаче, Матарушке, Врањске, Нишке и Буковичке Бање (Миљковић Ј., Станковић С., 1994).

Табела 1. Кретање броја туриста у Сокобањи

Год.	Домаћи туристи	Индекс	Страни туристи	Индекс	Укупно	Индекс
1970.	34.000	100	146	100	34.146	100
1971.	34.256	100,8	138	94,5	34.394	100,7
1972.	35.000	102,9	124	84,9	35.124	102,9
1973.	37.652	110,7	156	106,8	37.808	110,7
1974.	41.028	120,7	163	111,6	41.191	120,6
1975.	44.642	131,3	189	129,5	44.831	131,3
1976.	41.556	122,2	287	196,6	41.843	122,5
1977.	57.105	168,0	174	119,2	57.279	167,7
1978.	61.528	181,0	211	144,5	61.739	180,8
1979.	69.630	204,8	326	223,3	69.956	204,9
1980.	55.519	163,3	256	175,3	55.775	163,3
1981.	58.254	171,3	318	217,8	58.572	171,5
1982.	57.922	170,4	447	306,2	58.369	170,9
1983.	61.014	179,5	603	413,0	61.617	180,5
1984.	63.312	186,2	722	494,5	64.034	187,5
1985.	67.500	198,5	893	611,6	68.393	200,3
1986.	80.466	236,7	333	228,1	80.799	236,6
1987.	97.901	287,9	570	390,4	98.471	288,4
1988.	80.262	236,1	524	358,9	80.768	236,5
1989.	68.178	200,5	339	232,2	68.517	200,7
1990.	56.015	164,8	487	333,6	56.502	165,5
1991.	45.340	133,4	368	252,1	45.708	133,9
1992.	49.184	144,7	136	93,2	49.320	144,4
1993.	28.707	84,4	250	171,1	28.957	84,8
1994.	40.683	119,7	471	322,6	41.154	120,5
1995.	39.436	116,0	134	91,8	39.570	115,9
1996.	40.836	120,1	237	162,3	41.073	120,3
1997.	46.872	137,9	452	309,6	47.324	138,6
1998.	64.955	191,0	586	401,4	65.541	191,9
1999.	51.051	150,2	482	330,1	51.533	150,9
2000.	65.434	192,5	840	575,3	66.274	194,1
2001.	67.226	197,8	894	612,3	68.120	199,5
2002.	66.141	194,5	1.036	709,6	67.177	196,7
2003.	65.845	193,7	1.463	1.002,1	67.171	196,7
2004.	64.245	189,0	1.633	1.118,5	65.056	190,5
2005.	66.512	195,6	1.087	744,5	67.799	198,6

Извор: Документациони материјал 1971-1973, РЗС, Одељење у Зајечару; Општине у Р Србији, 1974-2006, РЗС, Београд;

Интензивни развој бањског туризма почиње после Другог светског рата. Средином осамдесетих година туризам у Сокобањи достигао је највиши ниво. Године 1970. Сокобању је посетило 34.146 туриста, од чега 146 страних. Слично стање забележено је и 1971. године. У периоду од 1974. године укупан број туриста је изнад 40.000. Године 1977. Сокобању посећује преко 57.299 туриста, од чега страних 174. Иза тога уследио је период сталног повећања броја посетилаца, тако да је 1987. године достигнут број од 98.471. Овакав промет у наредним годинама није достигнут и означава рекордну посету туриста у Сокобањи. Висок ниво туристичких посета у овом периоду био је резултат већ обликоване туристичке физиономије Сокобање, као и

повољнијих друштвено–економских прилика и повећаног стандарда домаћег становништва.

У наредном периоду укупан броја туриста опада. Тренд смањења обима туристичких посета, настао услед економске кризе и сложене политичке ситуације у земљи и окружењу, најизраженији је у последњој деценији XX века. Тако је 1993. године у Сокобањи регистровано свега 28.957 туриста, односно 29% у односу на 1987. годину. У периоду после 1993. године забележен је пораст броја туриста, тако да је већ наредне 1994. године Сокобању посетило 41.154 туриста.

Број туриста после 1995. године је у порасту. Сокобању у том периоду посећује преко 40.000 туриста, а 2000. године 66.274. Оваквaв промет туриста одржао се и у наредном периоду 2000–2005. година, са бројем туриста преко 65.000

Табела 2. Број ноћења туриста у Сокобањи

Год.	Домаћи туристи	Индекс	Страни туристи	Индекс	Укупно	Индекс
1970.	370.000	100	428	100	370.428	100
1971.	310.000	83,8	510	119,2	319.510	86,3
1972.	223.000	60,3	659	154,0	223.659	60,4
1973.	472.580	127,7	724	169,2	473.304	127,8
1974.	490.280	132,5	860	200,9	491.140	132,6
1975.	527.116	142,5	937	218,9	528.053	142,6
1976.	498.301	134,7	1.146	267,8	499.447	134,8
1977.	619.811	166,7	1.797	419,9	621.608	167,8
1978.	645.152	174,4	1.701	397,4	646.853	174,6
1979.	606.070	163,8	3.652	853,3	609.722	164,6
1980.	618.282	167,1	995	232,5	619.277	167,2
1981.	609.447	164,7	1.017	237,6	610.464	164,8
1982.	604.288	163,3	988	230,8	605.276	163,4
1983.	607.011	164,1	2.122	495,8	609.133	164,4
1984.	605.784	163,7	3.211	750,2	608.955	164,4
1985.	630.422	170,4	4.161	972,2	634.583	171,3
1986.	838.864	226,7	1.620	378,5	840.484	226,9
1987.	739.249	199,8	1.513	353,5	740.753	199,9
1988.	683.181	184,6	1.632	381,3	684.813	184,9
1989.	578.006	156,2	1.238	289,3	579.244	156,4
1990.	495.492	133,9	2.256	527,1	497.748	134,4
1991.	369.917	99,9	1.679	392,3	371.596	100,3
1992.	387.384	104,7	355	82,9	308.239	83,2
1993.	209.246	56,6	345	80,6	209.591	56,6
1994.	319.797	86,4	689	161,0	320.486	86,5
1995.	298.016	80,5	396	92,5	298.412	80,6
1996.	238.404	64,4	365	85,3	238.769	64,5
1997.	254.751	68,9	1.211	282,9	255.962	69,1
1998.	528.099	142,7	1.614	377,1	529.713	143,0
1999.	374.124	101,1	1.522	355,6	375.646	101,4
2000.	568.575	153,7	3.536	826,2	572.111	154,4
2001.	439.629	118,8	3.450	806,1	443.579	119,7
2002.	418.422	113,1	2.213	517,1	420.635	113,6
2003.	407.984	110,3	5.852	1367,3	423.077	114,2
2004.	405.276	109,5	6.042	1411,7	409.122	110,4
2005.	432.328	116,8	6.512	1521,5	433.849	117,1

Извор: Документациони материјал 1971-1973, РЗС, Одељење у Зајечару; Општине у Р Србији, 1974-2006, РЗС, Београд.

У Сокобањи инострани туристички промет је знатно мањи у односу на домаћи. То указује на регионалну и националну вредност туристичког потенцијала Сокобање, као и на њихову релативно уску контрактивну зону. Страни туристи који

бораве у Сокобањи учесници су пословних путовања, стручних и научних скупова. На ову чињеницу указује број ноћења страних туриста у бањама. Просечно учешће страних туриста у укупном броју туриста у Сокобањи у анализираном периоду износио је 3,5%, са минимумом 1972. године од 0,3% (од укупног броја туриста те године) и максимумом 2004. године, када је Сокобању посетило 1.633 страних туриста. Одсуство адекватних маркетиншких акција усмерених ка иностраном туристичком тржишту највише је условио овакву ситуацију.

Посебну пажњу треба посветити обогаћивању садржаја боравка у време летње туристичке сезоне и развоју туризма на планинама у њеном непосредном окружењу. Туристичком тржишту треба презентирати комплементарност бањског и планинског туризма, као значајним туристичким вредностима. Ово и због тога што су могућности развоја комплементарности бањског и планинског знатно веће од досадашњих и треба их прилагођавати потражњи. Поред климатотерапије рекреативни атрибут туристичке привлачности је наглашен. ”Бања својим положајем и климатско-биогеографским особеностима стимулативно делује на развој планинског туризма и обрнуто, планине поспешују развој бањског туризма” (Станковић С., 2005).

Разлике између броја посетилаца и броја ноћења указују да Сокобања има јасну и наглашену здравствену функцију. У периоду 1970.-2005. година изражен је пораст броја ноћења, али са извесним осцилацијама између појединих година. Године 1970. домаћи и страни туристи реализовали су укупно 370.428 ноћења, а 1973. године 473.304 ноћења. У периоду 1977.-1988. година број остварених ноћења годишње био је преко 600.000. Максимум је остварен 1986. године када је реализовано 840.484 ноћења. Овај период карактерише најинтензивни развој туризма, не само у Сокобањи већ и у целој Србији, када је по броју туриста и њихових ноћења Сокобања достигла и прстигла готово све бање у Србији. Наредне 1987. године број туристичких ноћења опада на 740.753, а три године касније на 497.748 ноћења.

Табела 3. Просечна дужина боравка туриста у Сокобањи

Год.	Домаћи	Страни	Год.	Домаћи	Страни
1970.	10,9	3,4	1988.	8,5	3,1
1971.	6,3	3,0	1989.	8,5	3,1
1972.	6,0	2,1	1990.	8,8	4,6
1973.	8,5	3,7	1991.	8,2	4,6
1974.	9,2	4,2	1992.	7,9	2,6
1975.	11,8	5,0	1993.	7,3	1,4
1976.	11,0	4,0	1994.	7,9	2,6
1977.	10,9	2,8	1995.	7,5	1,4
1978.	10,5	2,9	1996.	5,8	1,2
1979.	11,6	3,8	1997.	5,4	1,8
1980.	11,1	3,9	1998.	8,1	2,3
1981.	10,7	4,0	1999.	7,3	1,3
1982.	10,3	3,8	2000.	8,7	4,2
1983.	11,2	3,2	2001.	8,6	4,0
1984.	10,9	4,3	2002.	8,2	4,4
1985.	9,3	4,7	2003.	7,9	2,1
1986.	10,4	4,9	2004.	6,5	4,0
1987.	7,6	2,6	2005.	6,7	3,6

Извор: Смештајни капацитети и туристички промет Сокобање, за период 1970-2005; РЗС- одељење Зајечар

Године 1993. реализован је најмањи број туристичких ноћења, свега 209.591, односно 24,9% укупног броја ноћења из 1987. године. Период после 1993. године карактерише неравномерно повећање броја ноћења, тако да је 1995. године реализовано 298.412 ноћења, а три година касније чак 529.713 ноћења. Од 2000.

године, када је остварено 572.111 ноћења, број ноћења опада, остварује се приближно исти годишњи ниво и 2005. године задржава се на нивоу до 433.849 ноћења. Страни туристи учествују са мање од 2% у укупном броју остварених ноћења.

Сокобању током анализираних периода карактерише неравномерно кретање просечне дужине боравка туриста. Од 1971. до 1975. године просечна дужина боравка домаћих туриста је са 6,3 повећана на 11,8 дана. Период од 1975. до 1986. године одликује се незнатним смањењем просечне дужине боравака домаћих туриста, али је он увек изнад 10 дана (изузев 1985. године, када је просечна дужина боравка незнатно смањена и износила 9,3 дана). Од 1987. године долази до смањење дужине боравка домаћих туриста. У периоду 1988.-1991. година просечна дужина боравка је око 8 дана, да би се у периоду до 1997. године смањила на 5,4, а затим уз годишње осцилације повећавала и 2005. године износила 6,7 дана.

Просечна дужина боравка домаћих туриста условљена је бројем туриста који Сокобању користе због здравствено-лечељих потреба. За разлику од њих, учесници конгресних скупова, манифестација, екскурзија, остварују у просеку једно до два ноћења и тако снижавају просек у целини.

Слабу посећеност иностраних туриста прати и мања просечна дужина њиховог боравка у Сокобањи. Просечан боравак страних туриста у периоду од 1970. до 2005. године износи 2 дана.

Табела 4. Структура годишњег броја ноћења туриста у %

Месец	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Јануар	2,3	1,8	2,3	2,5	3,8	2,2	1,9	2,1	2,0	1,7	2,1
Фебруар	1,9	2,6	2,4	2,9	4,7	2,4	2,4	2,5	2,7	2,6	3,0
Март	3,1	2,0	3,1	3,5	4,5	2,9	2,9	3,8	2,9	2,7	3,0
Април	3,9	2,4	4,0	6,0	5,1	3,9	3,9	4,2	3,4	4,0	3,9
Мај	4,8	5,9	6,2	8,3	8,7	6,2	6,2	5,1	4,9	5,3	5,8
Јун	15,6	15,3	15,7	16,5	15,5	16,1	16,1	16,7	15,2	15,0	15,5
Јул	19,2	19,4	19,2	18,3	17,7	20,4	20,4	19,8	18,7	19,4	20,1
Август	22,8	22,7	25,6	20,1	20,4	24,2	24,2	24,5	19,2	20,7	18,9
Септембар	15,4	16,2	13,8	12,5	11,9	13,2	13,2	12,4	11,6	12,3	11,9
Октобар	4,7	4,1	3,4	4,2	6,3	4,1	4,1	4,8	4,1	3,9	4,0
Новембар	4,2	5,4	4,0	3,2	3,4	2,9	2,9	2,3	2,2	2,8	2,0
Децембар	1,0	1,2	2,2	1,8	1,4	2,1	2,1	1,9	1,1	1,9	1,8

Извор: Документациони материјал: Смештајни капацитети и туристички промет Сокобање, за период 1970-2005; Републички завод за статистику - одељење у Зајечару.

Туристички промет у Сокобањи има сезонски карактер. Током године највећи број туристичких ноћења, у протеклој деценији, оствари се у августу. Просечно учешће износи 22,4%, односно само у августу месецу реализује се петина од укупног броја ноћења. Следе га јули и септембар са просечним учешћем од 18,9% и 14,3%. Односно, највеће просечно учешће од укупног броја ноћења оствари се у ова три месеца и износи 55%.

Могућности за равномеран развој туризма током целе године могу се остварити кроз одвијање атрактивног, квалитетног, привлачног и високо профитабилног програма лечења, рехабилитације спортиста, релаксације, забаве и разоноде. Структура понуде програма мора бити усаглашена са компаративним природним, балнеолошким, климатским, просторно-материјалним и кадровским ресурсима Сокобање.

Тенденције развоја туризма

Садржај боравка туриста постаје један од доминантних фактора који опредељује карактер и степен даљег развоја туризма Сокобање. Неопходно је сагледавање структуре мотива који опредељују кретања туриста, чиме се указује на потребе развијања селективних видова туризма, међусобно комплементарних. Односно, основно полазиште за даљи развој туризма у Сокобањи треба заснивати на неопходности комплексног и комплементарног повезивања више врста туризма: бањског, здравственог, планинског, излетничког, конгресног, спорско-манifestационог, културно-манifestационог, еколошког. Тиме би се ”омогућило дуже годишње пословање, већи степен искоришћености смештајних и угоститељских капацитета и постизање бољих економских и друштвених ефеката” (Станковић С., Јовановић В., 2006).

”Концепција и стратегија развоја туристичке понуде Сокобање треба да се базира на следећим принципима:

- целогодишњи равномернији развој савремених програма туристичке понуде;
- оријентација на селективне профитабилније и квалитетније програме;
- полифункционалност и комплементарност туристичке понуде, чију основу треба да сачињавају квалитетни програми лечења, рехабилитације, превенције, одмора, рекреације, припреме спортиста и др.;
- флексибилност туристичке понуде програма и њихово прилагођавање динамици туристичке потражње, променама климатских, економских, привредних и др. услова;
- системско развијање и унапређење постојеће туристичке понуде и развијање нових атрактивних програма, којима ће се допуњавати и обогаћивати постојећа туристичка понуда;
- системска оријентација на циљана емитивна подручја – за познате потенцијалне категорије корисника, чије се потребе и интереси у туризму морају систематски пратити и изучавати;
- висок степен усаглашености туристичке понуде са валоризацијом и рационалним коришћењем природних, просторних, еколошких, материјалних и др. ресурса” (Благајац М., 1995).

Даљи, интензивнији развој туризма у Сокобањи у зависности је и од материјалних улагања за побољшање и осавремењавање инфраструктурне опремљености, саобраћајница и смештајних капацитета, као и изградње нових, савремених капацитета.

Комплементарност бање са непосредним окружењем је неопходна. Односно, особености туристичког потенцијала Сокобање треба заснивати и на комплементарном развоју планинског туризма - здравствено-лечилишног на Озрену, - ловног на Ртњу, Девици, и – излетничког на Озрену, Ртњу, Девици. Планским развојем сеоског туризма, у корелацији са бањским и планинским, употпунила би се понуда целокупног простора.

Закључак

Сокобања има повољан туристичко-географски положај у односу на веће туристичке дисперзиве у нашој земљи. Основу развоја туризма чине природне туристичке вредности. Посебно се истичу термоминерални извори, који су условили развој здравствено-лечилишне функције бање. Познавање и коришћење термалних вода има дугу традицију. Материјални трагови указују на њихово искоришћавање из периода владавине Римљана. Бања је интензивно коришћена и у доба Турака. Сокобањски термоминерални извори једни су од првих проучених у Србији. Прве

хемијске анализе термалне воде потичу из 1835. године, када су дефинисане и њене основне карактеристике од значаја за лечење. Термоминералне воде Сокобање одликују се повећаном минерализацијом и повећаном радиоактивношћу, што им даје посебан балнеолошки значај. Изоловани или у посебним програмима, термоминерални извори са климатским карактеристикама Сокобање користе се у здравствено-лечилишне или превентивне сврхе.

За организовани развој туризма од значаја је комплементарност бање са непосредним планинским окружењем. Планине Ртањ, Девица и Озрен туристички су недовољно валоризоване. Њиховим туристичким активирањем, кроз комплементарност са бањским, употпунила би се туристичка понуда Сокобање.

Употпуњавање бањског са планинским туризмом овај простор чини погодним за здравствено-лечилишна и рекреативна туристичка кретања. Обогаћивању садржаја боравка туристима у Сокобањи доприносе и бројни, разноврсни антропогени туристички мотиви: културно-историјски споменици и културно-туристичке манифестације.

На развој туризма у Сокобањи од значаја је ниво развоја материјалне базе туризма. Највећи напредак учињен је између 1975. и 1987. године, када је материјална база добила физиономију која се у мање измењеном облику задржала до данашњих дана. Располаже са 12.844 лежајева, при чему је од укупног броја 11% у основним, а 89% у комплементарним објектима и домаћој радиности. Досадашњи ниво туристичке валоризације Сокобање није задовољавајући.

Значајан показатељ степена развоја туризма у Сокобањи и њеног места у бањском туризму Србије је промет туриста. Сокобања у бањском туризму Србије, према броју туриста, а у односу на важније бање, од 1975. до 2005. године налази се на другом месту (после Врњачке Бање). На основу евидентирања броја туриста и њиховог ноћења, који почиње од тридесетих година прошлог века (1933. године Сокобању је посетило 1.566 гостију који су остварили 22.265 ноћења), закључује се да развој туризма у Сокобањи има дугу традицију. Интензивни развој бањског туризма почиње после Другог светског рата. Највећи број туриста регистрован је 1987. године, када је "бању под Озреном" посетило укупно 98.471 туриста. У наредном периоду укупан број туриста се смањује. Године 2005. он износи 67.799. Просечна дужина боравка туриста од 1970. до 2005. године смањивала се са 11 на 6 до 7 дана. Основна карактеристика туристичког промета је и изразит сезонски карактер. Максимум промета, преко 70% реализује се у јуну, јулу, августу и септембру. Број домаћих у односу на стране туристе током читавог периода развоја туризма је далеко већи. Разлог за то треба тражити како у недостатку одређених маркетиншких акција, које би биле усмерене ка иностраном тржишту, тако и у недовољном степену изграђености материјалне базе, која не одговара захтевима све више савременог, како домаћег тако и иностраног туристичког тржишта.

Садржај боравка и потребе туриста постају једни од доминантних фактора који опредељују карактер и степен даљег развоја туризма Сокобање. Основно полазиште за развој туризма у Сокобањи заснива се на неопходности комплексног и комплементарног повезивања више врста туризма: бањског, здравственог, планинског, излетничког, конгресног, спортско-манифестационог, културно-манифестационог, еколошког.

ЛИТЕРАТУРА

- Благајац М. (1995): **Програми спортске рекреације и спорта – део савремене туристичке понуде бањских и климатских места Југославије**, Бањска и климатска места Југославије, Монографија, Савез инжењера и техничара Србије, Београд
- Марић Р., Радовић М. (1997): **Сокобања - концепт одрживог развоја туризма**, Економски институт, Београд.
- Милковић Ј., Станковић С., (1994): **Промет туриста у Буковичкој Бањи**, Географски годишњак СГД, Подружница Крагујевац, бр. 30. Крагујевац.
- Николић С. (1984): **Регионални приоритет развоја туризма у СР Србији ван САП**, Туристичка штампа, Београд.
- Петровић С. (2004): **Сокобања, Сокоград, споменици и установе културе**, Етнокултуролошка зборник, књ. IX, Етнокултуролошка радионица, Сврљиг.
- Поповић И., (1995): **Хронологија изградње комерцијалних вила у Сокобањи и Нишкој Бањи**, Прилог истраживању старих смештајних објеката у бањским насељима Србије, Географски годишњак, бр. 31., Крагујевац.
- Протић Д. (1995): **Минералне и термалне воде Србије**, Геоинститут, посебна издања, књ.17., Београд.
- Радовијевић А., (2005): **Туристички потенцијали Сокобањске котлине**, магистарски рад одбрањен на Географском факултету Универзитета у Београду, Београд.
- Станковић С. (2000): **Туристичка географија**, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Станковић С. (2005): **Туристичко-географски аспект бања Србије**, Бањски туризам Србије, Центар за културу "Вук Караџић", Лозница.
- Станковић С., Павловић С., (2005): **Бањски и планински туризам Србије**, Зборник радова, Св. LIII, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Станковић С., Јовановић В., (2006): **Бање Србије и њихов значај за туризам**, Планирање уређење заштита бањских и климатских места Србије, Зборник радова, Географски факултет Универзитета у Београду и АПП Србије, Београд.
- Организација за туризам, културу и спорт Сокобања (2005): **Туристички промет на територији општине Сокобања и бање Јошанице**, Градски архив, Сокобања.
- Републички хидрометеоролошки завод, Документациони материјал 1990-2005., Београд.
- Републички завод за статистику: Општине у Републици Србији, 1974-2005, Београд.
- Републички завод за статистику: Документациони материјал 1971-1973, Одељење у Зајечару.
- Републички завод за статистику - одељење у Зајечару, Документациони материјал: Смештајни капацитети и туристички промет Сокобање за период 1975-2005.

JASMINA JOVANOVIĆ
ALEKSANDAR RADIVOJEVIĆ

TOURISTIC-GEOGRAPHIC SURVEY OF SOKOBANJA

S u m m a r y

Tourism in the spa resort Sokobanja has a long and versatile tradition. Its development is based on the favourable tourist-geographic position and a significant abundance in natural (thermo-mineral waters, mild climate, vegetation) and anthropogenic tourism resources. The thermo-mineral waters of Sokobanja constitute its primary tourism resource, thus defining the medical function of this spa resort, as well as the focal point of tourism development. The first visitors to the spa were registered as early as in the 1830s, while a notable tourism development started after the World War II. In the mid 1980s, the tourism in Sokobanja reached its peak. The record number of tourists (98.471) was achieved in 1987, and the record number of night-beds (840.484) in 1986. Within the period 2000.-2005, the annual number of tourist was over 65.000.

The basis of further development of tourism in Sokobanja lies in the necessity for a complex and complementary linking of several types of tourism: spa tourism, medical tourism, mountain tourism, picnic tourism, congress tourism, sports tourism, culture tourism, ecological tourism. The complementary relation of the spa resort with its immediate surroundings is necessary. In other words, the specificities of the tourism potential of Sokobanja should be based on the complementary development of mountain tourism: medical-oriented in the Ozren mountain, hunting-oriented in the Rtanj, Devica and Bukovik mountains, and picnic-oriented in the Ozren, Devica, Rtanj, and Slemen mountains. A developmental policy for rural tourism, compounded with spa and mountain tourism, would contribute to a full range of tourism services in this region.